

דיני ממונות - סוגיית הגמרא הראשונה

א. הסוגייה

1. ב: "אטו גזילות... אית ליה דשמואל" (ג.), גמרא עם רש"י.
2. לב. בתחילת המשנה, ובגמ', "דיני ממונות... איחרוהו וכתבוהו"; שם, "א"ר חנינא... בדין שאינו מרומה". שימי לב בדברי רבא ורב פפא לפירוש הביטוי 'דיני ממונות', ולהופעת הביטוי 'הודאות והלוואות' ולאיזה מונח הוא מנוגד.
3. מהו היחס בין גזילות וחבלות ובין המונח דיני קנסות? רמב"ם סנהדרין פ"ה ה"ח. (להרחבה - ג. תד"ה שלא תנעול דלת, עד "דבעי שלשה מומחין").
4. 'הודאות והלוואות' - ב: רש"י ד"ה הודאות והלוואות.
5. היכן מסתיימים דברי רבי אבהו? האם "אבל הודאות והלוואות לא" הוא מגוף דברי רבי אבהו?
6. הצריכותא בדברי רבי אבהו - שימי לב לשוני בין צריכותא זו ובין המבנה השכיח של צריכותא.
7. עירוב פרשיות:
 - א) פירוש רבנו חננאל ופירוש רש"י
 - ב) ב"ק קו: (3 שו' מלמטה) "ואמר ר' חייא בר אבא... מעיז ומעיז". מה פירוש הביטוי בסוגייה זו?
 - ג) להרחבה - אוצר הגאונים לסנהדרין, סימן ל"ה (עמ' כ').
 - ד) מדוע מראש יש צורך להזדקק לסגנון זה של עירוב פרשיות? מדוע כתבה התורה בצורה שיש צורך לערב? עמדי על הסגנון של פרשת משפטים, ולאור זאת נסי להסביר את עירוב פרשיות.

ב. מומחין והדיוטות

1. מקורות יסוד:
 - א) סוגייתנו התולה את הצורך במומחין בעירוב פרשיות.
 - ב) גיטין פח: "אביי אשכחיה לרב יוסף... לא עבדינן שליחותיהו".
 - ג) להרחבה - ב: תד"ה דברי הכל - דיון באפשרות שהצורך במומחין נלמד ממשפט אחד.
 - ד) להרחבה - ב"ק פד. "ההוא תורא דאלס ידיה דינוקא... בשן ורגל דמועדין מתחילתן"
2. דיוני הראשונים
 - א) תוספות סנהדרין ב: תד"ה ליבעי (להרחבה - רשב"א גיטין פח: ד"ה והא).
 - ב) חידושי הרמב"ן ד"ה וראיתי בתוספות עד "כפתור ופרח" (במהדורת מכון התלמוד, עמ' יג-טו).
 - ג) חידושי הר"ן באמצע ד"ה ובדין, "ואיכא למידק... משמו" (במהדורות הרגילות עמ' ו).
 - ד) רמב"ן על התורה, שמות פכ"א פ"א.

(ה) האם ההבחנה של הרמב"ן עולה בקנה אחד עם הסוגייה בב"ק? מהו היחס בין הסוגייה בב"ק ובין הסוגיות האחרות? נסה לאור קביעת הסדר הכרונולוגי בין הסוגיות, להעמיד את שיטת הרמב"ן.

(ו) רמב"ם הלכות סנהדרין פכ"ו ה"ז.

רמב"ם סנהדרין והעונשין המסורין להם ה'ח'

(ח) דיני קנסות, כגון גזילות וחבלות, ותשלומי כפל ותשלומי ארבעה וחמישה, והאונס והמפתח, וכיוצא בהן, אין דנין אותן אלא שלשה מומחין, והן הסמוכין בארץ ישראל. אבל שאר דיני ממונות, כגון הודאות והלואות, אינן צריכין מומחה, אלא אפילו שלשה הדיוטות ואפילו אחד מומחה דן אותן. לפיכך דנין בהודאות והלואות וכיוצא בהן בחוצה לארץ, אף על פי שאין בית דין של חוצה לארץ אלהים, שליחות בית דין של ארץ ישראל עושין. ואין להן רשות לדון דיני קנסות בשליחותן:

5

אוצר הגאונים סנהדרין

מאי קסבר אי קסבר עירוב פרשיות כתוב כאן לבעי נמי מומחין ואי קסבר אין עירוב פרשיות כתוב כאן שלשה למה לי.

ה' ו'ש' 99 הא דאמ' עירוב פרשיות כתוב כאן וכי כת' כי הוא זה אמלוה כת' הי ניהו פרש' דמלוה, לדעינן מרנא גאון.

הו' יודעין כי בזמן שאנו מוצאין כמה דברים כתובים כאחד ופרוטין דיניהן במה שהן מעורבין נקרא דבר זה עיר' פרשיות. ויש פעמים שהן ב' פרשיות כתובות ובזמן שלמדו מזו לזו נקרא עירוב פרשיות. ויש שפרשה אחת היא ולמדין ממנה לב' ענינים. ונקרא עירוב פרשיות כי עיקר מדרש זה נקרא עירוב פרשיות ובאותו הדבר עירוב פרשה אחת. כמו שכת' לעינין גולות ונקרב בעל הבית אל האלהים וכשבאנו ללמד להודאות והלואות אמרנו מאי קסבר אי קסבר עירוב פרש' כת' כאן ניבעי שלש וניבעי מומחין ואי קסבר אין עיר' פרש' כת' כאן ג' מנא ליה. וכך הוא אומר אם יש בפרשת זו עינין הלואות וגזילות אין כאן מדרש עירוב פרש' הרי ידוע וברור בדב' רבות' בקבלה כי הכת' כי הוא זה למודה מקצת טענה לחייבו שבועה אתא כגון אר' מנא לי בידך וזה אר' חצי מנא יש לך עלי בלבד והרי נודע כי מקרא זה על כל דבר פשע אין כת' בו שבועה ואנו למדין ממנו לשבועה אפילו על הודאות והלואות דתנן¹ ואילו דבר' שאין נשבעין עליהן עבדים ושטרות קרקעות והקדישות כשם שלמדין אנו ממנו לתשלומי כפל שהרי פשוטו בעינין כפול הוא אלא שיש בו דברים אחרים ומדרש זה נקרא עיר' פרשיות. ודרמי בר חמא² דאמ' ד' שומרים צריכי כפירה במקצת והו' במק' ליתה והלכה רווחת שהשומר חנם על גניבה ואבידה ושומר שכר על השכר ועל השבויה ועל המיתה שבועת התורה ואף על פי שלא הודו במקצת.

10

רמב"ן סנהדרין כ"ג.

וראיתי בתוספות קושיא אהא דאמרן בשמעתא קמייתא [ב ב] אי קסבר עירוב פרשיות כתוב כאן ליבעי נמי מומחין בהודאות והלואות, ואי קסבר אין עירוב פרשיות כתוב כאן שלשה למה לי אלמא הדיוטות כשרין, והא בפרק המגרש אמרינן אביי אשכחתייה לרב יוסף דקא מעשה אגיטי, אמר ליה והא אנן הדיוטות אנן ותניא לפנייהם ולא לפני גויים ד"א לפנייהם ולא לפני הדיוטות, א"ל שליחותייהו קא עבדינן מידי דהוה אהודאות והלואות, אלמא דפסולה דהדיוטות מהתם, והם מעלין אותה בדוחק.

15

ואני אומר הדיוטות שפסולין ודאי מאלהים נפקא, היכא דכתיב אלהים בעינן מומחין והיכא דלא כתיב אלהים לא בעינן מומחין אלא הדיוטות כשרים, אבל לא בא הכתוב אלהים אלא לומר שדין של הדיוטות אינו דין אבל לאסור עליו שלא נזקק לפנייהם אינו במשמע, לכך הוצרך הכתוב לפנייהם לומר ולא לפני גויים ולא לפני הדיוטות, [ו]כשם שאגוריות של גויים אע"פ שאתה יודע שדיניהם כדין תורה אי אתה רשאי להזקק להם כך בהדיוטות אסור לך להזקק להם, ועיקרה

20

מאלהים נפקא דקאמר רחמנא ואלה המשפטים [אשר תשים] לפני האלהים שאני אומר לך ולא לפני הדיוטות. ולא כדברי רש"י ז"ל שמפרש דלפניהם קאי אשבעים זקנים שעלו עמו להר אע"ג דלקמיה כתיבי.

25

ולחכי אקשי ליה אביי לרב יוסף היכי מעשה מר אגיטי והרי אסור לך לדון ולבעלי דינין לבא לפניך כלל, והיינו דקאמר שליחותייהו דידהו קא עבדין להתיר אותנו לדון, שאלו בא לומר שדינו דין היה לו לומר התם כדי שלא תנעול דלת בפני לוויין, ובטעמא דדרישה וחקירה מאי שליחותיה דידהו איכא למעבד, בין לדין בין לדידהו דיני ממונות בעו דרישה וחקירה ומשום שלא תנעול דלת [הוא] שאין צריכין, והדיוטות נמי מההוא טעמא מכשרינן להו בריש מכלתין, אלא מקום שאמרו דיניהם דין אמרו משום שלא תנעול דלת, מקום שאמרו דנין אותו בבבל אומרים משום דשליחותייהו עבדין להתיר ב"ד לדון ובעלי דינין להזקק לבא לפניהם, ועשוי דגיטין [כ]הודאות והלואות הוא דכיון דשכיחא ואיכא כתובה למשקל כדיני ממונות דמיא כדאיתא בשלהי יבמות. כך נראה לי, וזה כפתור ופרח.

30

חדושי הר"ן סנהדרין ב, ב

35

ואיכא למידק טובא מדאמרינן בפרק המגרש (דף פ"ח ע"ב) אביי אשכחיה לרב יוסף דהוה מעשה אגיטא אמר ליה והא אן הדיוטות אן ותניא לפנייהם ולא לפני כותים לפנייהם ולא לפני הדיוטות אמר ליה שליחותייהו קא עבדין מידי דהוה אהודאות והלואות אי הכי גזלות וחבלות נמי כי עבדין שליחותייהו במלתא דשכיחא במלתא דלא שכיחא לא עבדין שליחותייהו והכא איכא

40

תמהי טובא חדא דמשמע לכאורה דגזלות לא מיגבו בבבל כלל משום דהוה מלתא דלא שכיח. ועוד דהתם משמע דטעמי דהודאות והלואות משום דשליחותייהו קא עבדין והכא אמרינן טעמא כדי שלא תנעול דלת בפני לוויין וליכא למימר דתרווייהו צריכא דמשום דלא תנעול דלת עבדין שליחותייהו. דודאי כי היכא דבדרישה וחקירה לא צריכין לטעמא דעבדין שליחותייהו אף על פי שעושין שלא כדין תורה לגמרי אף כאן אף על פי שהדין הוא במומחין מן התורה נתנו אותו חכמים

45

להדיוטות בשביל התקנה ואין צריך לטעם שליחותייהו. ועוד קשה דהתם משמע דמדרשה דלפניהם ולא לפני הדיוטות בעינן מומחין וא"כ אפילו למאן דלית ליה עירוב פרשיות נבעי מומחין מלפניהם ואנן אמרינן דמאן דלית ליה עירוב פרשיות לא בעינן מומחין. ועוד קשה דרב אחא בריה דרב איקא דאמר דמדאורייתא חד כשר משמע אפילו הדיוט ומדרשה דלפניהם ולא לפני הדיוטות איפסילו להו. והתירוץ הנכון לכל זה דהך סוגיא דהכא היא לענין הדין עצמו אם הוא כשר

50

בהדיוטות אם לא והא נפקא מעירוב פרשיות שהוא בעיקר הדין שאמרה תורה עד האלהים יבא דבר שניהם שהם מומחין ואם אינן מומחין הדין פסול מדאורייתא ומשום נעילת התירו חכמי הדין אפילו בהדיוטות דהפקר בית דין הפקר. ואותה סוגיא שבפרק המגרש הוא ענין מצוה אחרת שאמרה תורה שאסור לבא לפני הדיוטות ואף על פי שקבלו עליהן בעלי הדין את דינם כדרך

55

שאסור לבא לפני הכותים אף ע"פ שקבלו עליהם בעלי הדינין את דינם ואף עפ"י שבשניהם הדין אינו כלום מן התורה אפילו הכי כדי שלא יבואו בערכאותיהם שהוא עילוי יראתם או כדי שלא ישתמשו ההדיוטות בכתר המומחין אסרה תורה שלא לבא לפני ההדיוטות וזהו שאלתו של אביי

60

לרב יוסף כלומר שאע"פ שתקנו חכמים שיהיה הדין כשר בהדיוטות עדיין איסור זה במקומו עומד ואין כח בחכמים לבטל זה הענין והוא ליטול כתרן של מומחין וכן אף על פי שהיה יודע שעשוי הגט מועיל מתקנת חכמים מכ"מ למה לא חששו על איסור לפנייהם ולא לפני הדיוטות ותירץ לו דשליחותייהו קא עבדין והם שנתנו כח לדון בהדיוטות הם עצמן מוחלו כבודן על זה. ובשליחותן עושין מה שעושין ההדיוטות בבבל וזהו שאמרו מידי דהוה אהודאות והלואות שהדין דין ולענין

האיסור סומכין על שליחותן עשוי הגט נמי דכותייהו. וחזר והקשה לו אי הכי גזילות וחבלות נמי כלומר אחר שאמרת דשליחותייהו קא עבדינן והכח ביד החכמים להכתיר את ההדיוטות בכתרן של מומחין א"כ כשתיקנו שיהי ההדיוטות כשרים לדיני ממונות למה הפרישו גזלות וחבלות מהודאות והלואות כמ"ש בהל' זו דגזלות וחבלות צריכין מומחין בא"י והודאות והלואות לא. 65

והשיב שלא רצו חכמים לתת רשות אלא במה שיש בו צורך בדבר ופירש לו דין בבל שהיו שם ופירש לו שהרשות נתונה בכל מלתא דשכיחא והרי גזלות בכלל ומקצת החבלות כמו שהתבאר בפרק החובל ולא פירש לו דין א"י לפי שבא"י לא נתנו רשות בכל מלתא דשכיחא אלא במה שיש בו משום נעילת דלת בלבד בהודאות והלואות וכמו שכתבנו למעלה. ולדברי רב אחא בריה דר"א דסבירא ליה דמדאורייתא חד כשר ואפילו הדיוט לפי שיטתו זו אין אנו צריכין לשליחותייהו קא עבדינן אלא במידי דמדאורייתא בעינן מומחין. ובהנהו אמרינן לפנייהם ולא לפני הדיוטות. זו היא השטה הנכונה מהרמב"ן ז"ל שכתבו תלמידיו משמו:

רמב"ן שמות כ"א:א'

ודרשו: לפנייהם – ולא לפני גוים (בבלי גיטין פ"ח:), מפני שהיה ראוי לומר: אשר תשים להם, כמו שאמר: שם שם לו חק ומשפט (שמות ט"ו: כ"ה), ואמר לפנייהם – שהם יהיו הדיינין, כי על השופט יבא הלשון הזה: ועמדו שני האנשים אשר להם הריב לפני י"י לפני הכהנים והשופטים (דברים י"ט: י"ז), עד עמדו לפני העדה למשפט (במדבר ל"ה: י"ב), לפני כל יודעי דת ודין (אסתר א': י"ג). ודרשו עוד: לפנייהם – ולא לפני הדיוטות, מפני שכתב במשפטים והגישו אדוניו אל האלהים (שמות כ"א: ו'), עד האלהים יבא דבר שניהם (שמות כ"ב: ח'), וכתוב גם כן: ונתן בפלילים (שמות כ"א: כ"ב), שהם הדיינים המומחים הסמוכים עד משה רבינו. 75

ולכך אמר בכאן שהמשפטים האלה ישים אותם לפני האלהים שיזכיר, ולא לפני הגוים, ולא לפני מי שאינו שופט על פי התורה, והוא הדיוט לזה, שאסור לבא לפניו כשם שאסור לבא לפני הגוים, ואף על פי שיודע שדייניהם כדיננו, או שההדיוט הזה יודע שורת הדין וידין לו כהוגן, אבל הוא אסור לשומו דיין ולצעוק לו שיכוף את בעל דינו לדון לפניו, וההדיוט עצמו אסור לדון להם. ואף על פי שהזכירו חכמים שתי הכתות האלה כאחת, יש הפרש ביניהם, שאם רצו שני בעלי הדין לבא לפני ההדיוט שבישראל מותר הוא, ובדקבלוה עילויהו דינו דין, אבל לפני הגוים אסורין הן לבא לפניו שידון להם בדיניהם לעולם, ואפילו היו דיניהם כדיננו באותו ענין. 80

רמב"ם סנהדרין והעונשין המסורין להם כ"ו:ד'

(ז) כל הדין בדיני גוים ובערכאות שלהן, אף על פי שהיו דיניהם כדיני ישראל, הרי זה רשע, וכאלו חירף והרים יד בתורת משה רבינו, שנאמר "ואלה המשפטים אשר תשים לפנייהם" (שמות כ"א: א'), לפנייהם ולא לפני גוים, לפנייהם ולא לפני הדיוטות: 90

היתה יד הגוים תקיפה, ובעל דינו אלם, ואינו יכול להוציא ממנו בדיני ישראל, יתבענו לדיני ישראל תחילה, אם לא רצה לבוא, נוטל רשות מבית דין, ומציל בדיני גוים מבעל דינו: